

جمهوری اسلامی ایران

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

مشخصات کلی، برنامه و سر فصل دروس

دوره کارشناسی ارشد ایران شناسی
گرایش اصول نسخه شناسی و مرمت نسخه های خطی و نسخه آرایی

گروه هنر

مصوب نششصد و هشتاد و چهارمین جلسه شورای عالی برنامه ریزی

مورخ ۱۳۸۷/۳/۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد ایران شناسی گرایش اصول نسخه‌شناسی و مرمت نسخه‌های خطی و نسخه آرائی

گروه: هنر
رشته: ایران شناسی
دوره: کارشناسی ارشد
کمیته تخصصی: هنر
گرایش: اصول نسخه‌شناسی و مرمت
نسخه‌های خطی و نسخه آرائی
کد رشته:

شورای برنامه ریزی آموزش عالی در جلسه مورخ ۱۳۸۷/۳/۴ بر اساس طرح دوره کارشناسی ارشد ایران شناسی که توسط گروه هنر تهیه شده و به تایید رسیده است، برنامه آموزشی این دوره را در سه فصل (مشخصات کلی، برنامه و سرفصل دروس) به شرح پیوست تصویب کرده و مقرر می‌دارد:

ماده ۱) برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد ایران شناسی از تاریخ تصویب برای کلیه دانشگاهها و موسسات آموزش عالی کشور که مشخصات زیر را دارند، لازم الاجرا است.

الف: دانشگاهها و موسسات آموزش عالی که زیر نظر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری اداره می‌شوند.

ب: موسساتی که با اجازه رسمی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و بر اساس قوانین تاسیس می‌شوند و بنا بر این تابع مصوبات شورای گسترش آموزش عالی می‌باشند.

ج: موسسات آموزش عالی دیگر که مطابق قوانین خاص تشکیل می‌شوند و باید تابع ضوابط دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران باشند.

ماده ۲) این برنامه از تاریخ ۱۳۸۷/۳/۴ برای دانشجویانی که از این تاریخ به بعد وارد دانشگاه می‌شوند لازم الاجرا است.

ماده ۳) مشخصات کلی، برنامه درسی و سرفصل دروس دوره کارشناسی ارشد ایران‌شناسی در سه فصل مشخصات کلی، برنامه و سرفصل دروس برای اجرا به معاونت آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ابلاغ می‌شود.

رای صادره ششصد و هشتاد و چهارمین جلسه شورای برنامه ریزی آموزش عالی مورخ ۱۳۸۷/۳/۴ درخصوص برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد ایران‌شناسی

۱) برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد ایران‌شناسی که از طرف گروه پیشنهاد شده بود، با اکثریت آراء به تصویب رسید.
۲) این برنامه از تاریخ تصویب قابل اجرا است.

رای صادره ششصد و هشتاد و چهارمین جلسه شورای برنامه ریزی آموزش عالی مورخ ۱۳۸۷/۳/۴ درخصوص برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد ایران‌شناسی صحیح و به مورد اجرا گذاشته شد.

دکتر محمد مهدی زاهدی
وزیر علوم، تحقیقات و فناوری

دکتر رحیم علی برزگر
دبیر شورای گسترش و برنامه ریزی آموزش عالی

برنامهٔ درسی کارشناسی ارشد

ایران‌شناسی_ اصول نسخه‌شناسی و مرمت نسخه‌های خطی و
کتاب‌آرایی

فصل اول

معرفی رشته، مشخصات کلی و ضرورت آن

باسمه تعالی

فصل اول

معرفی رشته، مشخصات کلی و ضرورت ایجاد رشته:

ایران‌شناسی - اصول نسخه‌شناسی و مرمت نسخه‌های خطی و نسخه‌آرایی

مقدمه: وجود نسخه‌های خطی بسیار مهم و فراوان پس از ظهور اسلام در ایران و اهمیت شناختن آنها بر کسی پوشیده نیست. کارهای متعدد و با ارزشی در زمینه کتابشناسی و نسخه‌شناسی در طول صد سال اخیر، انجام یافته است که به ویژه در زمینه کتابشناسی آثار پیشینیان را کامل کرده و از لحاظ محتوایی بر غنای آنها افزوده و شمار کتابهای معرفی شده را به چندین ده برابر و بیشتر رسانده است. با اینهمه نسخه‌هایی که در گوشه و کنار پراکنده‌اند آنسان که باید تاکنون مورد استفاده قرار نگرفته و به ویژه آنطور که لازمه حفظ و نگهداری آنهاست بدانها پرداخته‌اند. حفاظت از نسخه‌های خطی، فهرست نگاری و طبقه‌بندی روشمند آنها و بسیاری از نکات مربوط به نسخه‌شناسی و مهمتر از همه مرمت کتابهایی که نیازمند مرمت‌های جزئی و به خصوص کلی هستند جز در چند کتابخانه عمده مورد غفلت قرار گرفته است. البته این غفلت تنها نتیجه بی‌توجهی و بی‌اطلاعی از اصول و ضوابط کار نیست، و نیز به واسطه آن نیست که اعتبار لازم برای رسیدگی به این امر وجود ندارد. این علت‌ها مسلماً در نارسائی کار مؤثرند، اما مهمتر از این دو با فاصله‌ای بسیار، نبودن کارشناس به تعداد کافی برای رسیدگی به برخی از امور است که عمده‌ترینشان حفاظت از آثار خطی گذشتگان و مرمت به قاعده آنهاست. تربیت مرمت‌کاران و نسخه‌شناسان، با مهارت هر چند اندک، کاری لازم و به جاست، اما تاکنون آنسان که باید و شاید مورد توجه قرار نگرفته است. کار مرمت اسناد و کتابها وقت‌گیر است و بنابراین به کارشناسان متعدد نیاز دارد تا بتوان با سرعتی قابل قبول این برنامه چندین ده ساله را به نتیجه‌ای شایسته رساند.

۱- هدف کلی از ایجاد رشته اصول نسخه‌شناسی و مرمت نسخه‌های خطی و نسخه‌آرایی

جهت‌گیری کلی و در واقع کلیات هدف مورد نظر در مقدمه ذکر شد. در این بخش به برخی از هدف‌های مشخص ایجاد این رشته به شرح زیر اشاره می‌شود.

۱-۱- ایجاد محیط تخصصی برای آموزش کلیات مسائل مربوط به نسخه‌های خطی، که عناوین اصلی آنها در ضمن فهرست مواد درسی خواهد آمد.

۱-۲- آموزش افراد متخصص در حد کارشناسی ارشد در زمینه ● شناختن: نسخه‌های خطی ● طبقه‌بندی نسخه‌ها ● اهمیت نسخه‌ها به لحاظ محتوا و یا ظاهر نسخه‌ها ● کتاب آرائی ● خط‌شناسی ● مرمت و دیگر موارد مذکور در عناوین دروس

۱-۳- سامان‌مند کردن و هماهنگ نمودن پژوهش‌های علمی در زمینه نسخه‌شناسی و مسائل مربوط به آن از طریق برنامه‌ای کردن تدوین رساله‌های کارشناسی ارشد این رشته

۱-۴- آماده کردن فارغ‌التحصیلان این رشته برای کار تخصصی در کتابخانه‌هایی که از لحاظ داشتن کتابهای خطی در درجه اول یا دوم هستند.

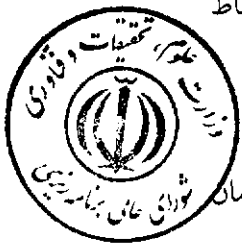
۲- ضرورت و اهمیت رشته

پیشتر گفتیم که باید نسخه‌های خطی کتابخانه‌های مهم ایران را، که در معرض خطر هستند، سامان داد و مهمتر از هر کاری در این زمینه شناسائی و طبقه‌بندی و مرمت نسخه‌های خطی نیازمند مرمت است که بخش قابل توجهی از کتابهای خطی را در بر می‌گیرد. این امر نیازمند نیروی انسانی کارآموده است، این دوره در طول چند سال بخشی، هر چند جزئی، از این نیاز را پاسخ می‌گوید. یادآوری این نکته به جاست که در آغاز کار نمی‌توان و نباید ایجاد این رشته را گسترده ساخت، زیرا این رشته نیازمند به استادان متبحری است که متأسفانه تعدادشان اندک است و بنابراین در این زمینه باید با احتیاط گام برداشت.

۳- نقش دانش‌آموختگان و بازار کار

دانش‌آموختگان این رشته با توجه به اطلاعات بین رشته‌ای که کسب می‌کنند نه تنها در بخش مربوط به خود، که نسخه‌شناسی آثار خطی و مسائل مربوط به آن است، می‌توانند پاسخگوی بسیاری از نیازهای کتابخانه‌های عمده باشند، بلکه قادرند در مدیریت کتابخانه نیز همکاری‌های قابل توجهی داشته باشند. برای مثال در مسائلی که مرتبط با کتابهای چاپی فرهنگ و تمدن ایرانی است به راهنمایی بپردازند و نسخه‌های خطی کتاب‌های چاپی مورد نظر را که قبل از چاپ در دسترس نبوده است معرفی کنند و به چاپ مجدد منقح و پیراسته‌تری از کتاب یاری کنند. و یا به مرمت نسخه‌های چاپ سنگی معتبر و با قدمت قابل توجه بپردازند.

بازار کار برای فارغ‌التحصیلان این رشته هم در ایران و هم در کشورهای همسایه، که دارای کتابهای خطی فراوان هستند، تا مدت‌های طولانی وجود دارد. در حال حاضر یکی از بازارهای کار بالفعل، هندوستان است که دانشگاه‌ها و کتابخانه‌های بزرگ غیر دانشگاهی آن متقاضی نسخه‌شناسان آزموده برای ترتیب و تنظیم و به خصوص مرمت کتابهای بی‌شماری هستند که در معرض نابودی‌اند. بنابراین باید این فرصت را برای تربیت کارشناسان ورزیده هم از لحاظ علمی و هم از جهت عملی غنیمت شمرد.

۴- طول دوره و شکل نظام

طول دوره کارشناسی ارشد اعم از آموزشی و پژوهشی مطابق آئین‌نامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری حداکثر سه سال است و دروس به صورت واحدی ارائه می‌شوند. زمان تدریس هر واحد نظری ۱۷ ساعت، عملی ۳۴ ساعت کارگاهی ۵۱ ساعت، کارآموزی، کارورزی ۶۸ ساعت در یک نیمسال تحصیلی است مدت و زمان تحقیقات، هم‌اندیشی‌ها و مسافرت‌های علمی و آموزشی را بنیاد زیر نظر شورای تحصیلات تکمیلی تعیین می‌کند.

۵- تعداد و نوع واحدهای درسی

طول دوره: چهار نیمسال تحصیلی

طول هر نیم سال: ۱۶-۱۷ هفته تحصیلی

یک واحد درسی نظری: ۱۶-۱۷ ساعت در نیمسال و عملی و کارگاهی و کارآموزی، کارورزی به

ترتیب ۳۴، ۵۱ و ۶۸ ساعت

نظام: واحدی

تعداد کل واحد: ۳۲-۳۴ واحد (بر مبنای واحد نظری)

۶- شرایط ورود

ورود به دوره کارشناسی ارشد این رشته منوط به دارا بودن شرایط زیر است:

۱-۶ داشتن حداقل مدرک کارشناسی در یکی از رشته‌های:

• کتابداری و اطلاع‌رسانی • زبان و ادبیات فارسی • تاریخ • باستان‌شناسی • زبان و ادبیات

عربی

۲-۶ موفقیت در آزمون ورودی و مصاحبه

۷- مواد و ضرائب آزمون

مواد و ضرائب آزمون امتحانی برای ورود به دوره کارشناسی ارشد این دوره به شرح زیر است

این مواد در سطح کارشناسی دروس مربوط مورد آزمون قرار می‌گیرد.

ضرائب	مواد
۲	۱-۷- کتابداری عمومی و اطلاع‌رسانی
۱	۲-۷- مباحث مربوط به زبان و ادبیات فارسی
۲	۳-۷- تاریخ ایران
۱	۴-۷- باستان‌شناسی ایران
۱	۵-۷- زبان و ادبیات عرب (صرف و نحو و ترجمه متن از عربی به فارسی)
۱	۶-۷- زبان انگلیسی، در حد کارشناسی رشته‌های فوق

۸- دروس و عناوین آنها

دروس دارای انواع و عناوین زیر خواهد بود:

۸-۱- دروس جبرانی: که در واحدهای دوره حساب نمی‌شود

۸-۲- دروس عمومی: ۸/۵ واحد

۸-۳- دروس اصلی: ۱۶ واحد

۸-۴- دروس اختیاری: ۴ واحد

پایان‌نامه: ۴ واحد

یادآوری:

الف- آشنایی با سه درس:

۱- زبان خارجه

۲- آشنایی با اصول رایانه (کامپیوتر)

۳- زبان عربی

برای عموم دانشجویان دوره کارشناسی ارشد این رشته در بدو ورود الزامی است. چنانچه دانشجویی در دوره کارشناسی این سه درس را نگذرانده باشد و یا در آزمون ورودی با داشتن همه شرایط از این سه درس نمره مناسبی را کسب نکند، در صورت پذیرفته شدن در آزمون ورودی ملزم به گذراندن این سه درس به صورت جبرانی است.

ب- دروس اختیاری- از میان واحدهای اختیاری که مدیریت تحصیلات تکمیلی در هر سال اعلام می‌کند دانشجویان می‌توانند ۴ واحد از آنها را انتخاب کنند.

ج- دروس جبرانی و عمومی باید پیش از دروس اصلی انتخاب شوند.

فصل دوم

عناوین دروس به تفکیک، و تعداد واحدهای هر یک از آنها

جدول الف - درس عبرانی

ملاحظات و توضیحات	ساعت			تعداد واحد	عنوان درس	ردیف
	جمع	عملی	نظری			
کار عملی: مطالعه مجموعه‌ها در کتابخانه‌های مهم	۲۲-۲۴ ۴۸-۵۱	۱۶-۱۷	۲۲-۲۴ ۲۲-۲۴	۲ ۲/۵	تاریخ نسخه‌های خطی، ادوار نسخه‌نویسی آشنایی با مهمترین مجموعه‌های نسخ خطی و اسناد فارسی و عربی در ایران و جهان و معرفی فهرستهای مهم معاصر: سزگین، استوری، منزوی (علیقلی)، حائری، دانش‌پژوه، منزوی (احمد)، حاج آقا بزرگ (الذریعه)، اشکوری، انوار و ...	۱ ۲
						

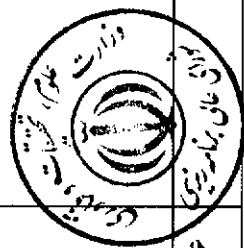
جدول ب - درس عمومی

ملاحظات و توضیحات	ساعت			تعداد واحد	عنوان درس	ردیف
	جمع	عملی	نظری			
کار عملی: بازدید از چند موزه خط	۴۸-۵۱	۱۶-۱۷	۳۲-۳۴	۲/۵	روش تحقیق و مرجع‌شناسی در نسخه‌های خطی (فارسی-عربی-انگلیسی)	۱
کار عملی: مطالعه خطوط، و شناسایی مرکب‌ها در نزد استادان خط و در موزه‌ها	۴۸-۵۱	۳۲-۳۴	۱۶-۱۷	۲	تاریخ خط و کتابت و آشنایی با خطوط هفتگانه، با تأکید بر خطوط نستعلیق، شکسته و نسخ	۲
	۳۲-۳۴		۳۲-۳۴	۲	آشنایی با نسخه‌شناسی تاریخی، مراحل و شیوه‌ها و روش‌های تصحیح نسخه‌های خطی اسلامی (ایرانی و عربی و غریبی)	۳
	۴۸-۵۱	۳۲-۳۴	۱۶-۱۷	۲	خط‌شناسی، خوشنویسی و آشنایی با انواع مرکب در نگارش نسخ خطی	۴
	۱۶۰-۱۷۰	۴۸-۵۱	۱۱۲-۱۱۹	N/۵	جمع	

جدول ج- دروس اصلی

ملاحظات و توضیحات	ساعت			تعداد واحد	ردیف
	جمع	عملی	نظری		
کار عملی: فهرست‌نویسی	۴۸-۵۱	۳۲-۳۴	۱۶-۱۷	۲	۱
کار عملی: بازدید از چند کتابخانه و سازمان اسناد	۴۸-۵۱	۳۲-۳۴	۱۶-۱۷	۲	۲
کار عملی: بازدید از چند کتابخانه و موزه که دارای نسخه‌های هنری هستند	۴۸-۵۱	۳۲-۳۴	۱۶-۱۷	۲	۳
کار عملی: بازدید از چند کارگاه مرمت و یادگیری	۴۶-۴۸	۴۸-۵۱	۱۶-۱۷	۲	۴
کار عملی: بازدید از چند کارگاه صحافی و یادگیری	۴۶-۴۸	۴۸-۵۱	۱۶-۱۷	۲	۵
کار عملی: بازدید از چند کتابخانه بزرگ و مطالعه و بررسی کاغذها	۴۸-۵۱	۳۲-۳۴	۳۲-۳۴	۲	۶
کار عملی: بازدید از موزه‌ها و کتابخانه‌های بزرگ و بررسی کتابهای مصور: شاهنامه تهماسبی و بایستغری و خمسة نظامی و...	۴۸-۵۱	۳۲-۳۴	۳۲-۳۴	۲	۷
کار عملی: بررسی انواع مهرها و بیاض‌های سیاقی و مجموعه‌های سیاق در موزه‌ها	۴۸-۵۱	۳۲-۳۴	۱۶-۱۷	۲	۸
	۳۶۸-۴۴۲	۲۲۸-۳۰۶	۱۱۲-۱۱۹	۱۶	جمع

جدول د - دروس اختیاری

ملاحظات و توضیحات	ساعت			تعداد واحد	عنوان درس	ردیف
	جمع	عملی	نظری			
کار عملی: بررسی نسخه‌ها در کتابخانه‌ها	۴۸-۵۱	۳۲-۳۴	۱۶-۱۷	۲	شناخت انواع نسخه‌های خطی، روشهای تشخیص نسخه‌های خطی اصلی و جعلی و کارکردهای آنها	۱
کار عملی: کار در کارگاه	۶۴-۶۸	۴۸-۵۱	۱۶-۱۷	۲	کاغذسازی	۲
کار عملی: بررسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی در کتابخانه‌های عمده	۴۸-۵۱	۳۲-۳۴ کارگاهی	۱۶-۱۷	۲	صفحه‌آرایی و کتاب‌آرایی و حاشیه‌نویسی در نسخه‌های خطی و نیز کتابهای چاپ سنگی در ایران	۳
			۳۲-۳۴	۲	اصطلاحات مرتبط با کتاب و کتابشناسی و صحافی ...	۴
کار عملی: بررسی در کتابخانه‌ها	۴۸-۵۱	۳۲-۳۴	۱۶-۱۷	۲	کاتبان و شناسایی نسخه‌های هر دوره براساس مشخصات کاتبان و روش کاتبی	۵

فصل سوم

سرفصل دروس جبرانی، عمومی، اصلی و اختیاری

الف

سرفصل دروس جبرانی

اهداف و منابع دروس

۱- تاریخ نسخه‌های خطی اسلامی، ادوار نسخه‌نویسی

تعداد واحد: ۲ واحد نظری و عملی

نوع درس: جبرانی

الف- هدف

فرهنگ و تمدن ایرانی و اسلامی از دیرباز آثار مکتوب خود را در هر دوره با توجه به امکانات زمانی و مکانی به صورت وسیع در نسخه‌های خطی متعدد تکثیر می‌کرده است. هدف این درس شناختن این تاریخ از نظر پردازش کتابهایی است که در ادوار مختلف تصنیف و یا تألیف شده و یا از روی نسخه‌های اصلی تحریر و تکثیر شده‌اند. این درس شناسائی سیر تحول شیوه کار، حفظ دستاوردهای تمدنی و فرهنگی را مدنظر دارد و مقدمه‌ای است برای تدوین تاریخ علم

ب- محتوا

• تعریف نسخه و آشنایی با انواع نسخ اسلامی (فارسی، عربی، ترکی و...) • شناخت کانونهای نسخه‌پردازی • سرگذشت نسخه‌های خطی • انتقال نسخه‌های خطی • تشتت و پراکندگی نسخ خطی و اهمیت شناخت مجموعه‌ها • آشنایی با تاریخچه ترجمه نسخ خطی • تاریخچه حاشیه‌نویسی بر نسخ خطی • شناخت ادوار نسخه‌نویسی و اهمیت آن در تصحیح متون • عوامل مؤثر بر رشد و گسترش نسخه‌نویسی و رونق کتابت و...

ج- منابع

- ۱- سرگذشت و سرنوشت نسخه‌های خطی، ایرج افشار: مجموعه مقالات نسخه خطی و فهرست نگاری در ایران: نشر میراث مکتوب ۱۳۸۴. ص ۳۱
- ۲- انتقال علوم یونانی به عالم اسلام: دیسی اولیری با ترجمه احمد آرام، تهران ۱۳۴۲
- ۳- تاریخ نسخه‌پردازی و تصحیح انتقادی نسخه‌های خطی: نجیب مایل هروی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ۱۳۸۰

۲- آشنایی با مهم‌ترین مجموعه‌های نسخ خطی و اسناد فارسی و عربی در ایران و جهان و

معرفی فهرستهای مهم

تعداد واحد: ۲/۵ واحد نظری و عملی

نوع درس: جبرانی

الف- هدف

آشنایی با مراجع مختلفی که مجموعه‌های نسخه‌های خطی را معرفی می‌کنند، شناسایی محتوای آنها، روش کار نویسندگان مجموعه‌ها در ایران و جهان. آشنایی با چگونگی استفاده از این مراجع و مجموعه‌ها در تحقیقات بعدی.

ب- محتوا

● معرفی مجموعه‌های نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران و جهان ● معرفی مهم‌ترین مجموعه‌های شخصی در ایران و جهان ● آشنایی با مجموعه‌های اسناد در ایران و جهان (مراکز اسناد و آرشیو) ● آشنایی با فهرست‌های مهم خارجی (سرگین، استوری، بروکلیمان، پرچ و...) ● آشنایی با فهرست‌های مهم داخلی: الذریعه/حاج آقا بزرگ تهرانی، فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی/استاد عبدالحسین حائری، فهرست کتابخانه دایرةالمعارف/استاد احمد منزوی، فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران/محمدتقی دانش‌پژوه، فهرست کتابخانه آیةالله مرعشی نجفی/سید احمد اشکوری، فهرست کتابخانه ملی/سید عبدالله انوار، آشنایی با فهرست‌های اسناد/جهانگیر قائم‌مقامی، فهرست اسناد وزارت امور خارجه، کتابخانه ملی و مرکز اسناد، کتابخانه مجلس شورای اسلامی و...

ج- منابع

- ۱- آثار ایران در مصر: سید محمدباقر نجفی، آلمان، ۱۳۶۶
- ۲- آشنایی با نسخ خطی و آثار کمیاب (فارسی و عربی)، غلامرضا فدایی، سمت، ۱۳۸۶
- ۳- آشنایی، مقدماتی بر آرشیو و اسناد، غلامرضا فدایی، سمت، ۱۳۸۵
- ۴- فهرست‌های کتابخانه‌های ایران (مجلس، مرکزی، ملی، دایرةالمعارف) ...
- ۵- فهرست اسناد کتابخانه‌های ایران (وزارت خارجه - کتابخانه ملی - کتابخانه‌های قم، مجموعه‌های شخصی)
- ۶- مقدمه‌ای بر شناخت اسناد تاریخی، جهانگیر قائم‌مقامی

ب

سرفصل دروس عمومی

اهداف و منابع دروس

۱- روش تحقیق و مرجع‌شناسی در نسخه‌های خطی، آشنایی با منابع (عربی، فارسی، انگلیسی

و فرانسوی و...)

تعداد واحد: ۲ واحد نظری

نوع درس: عمومی

الف- هدف

روش‌شناسی و تسلط بر روش تحقیق در هر علم مقدمه‌ای برای آشنایی با علم مورد نظر است. روش تحقیق در علوم مختلف یکسان نیست. هدف درس روش تحقیق و مرجع‌شناسی ارائه اصول ضوابط روشی است که در مباحث نسخه‌شناسی و نیز مرمت نسخه‌های خطی و کتاب‌آرایی باید بدانها توجه شود و هم‌چنین شناخت مراجع و مأخذ مختلفی است که مربوط به این رشته است و آشنایی با آنها از مقدمات کار محسوب می‌شود.

ب- محتوا

● آشنایی با روش تحقیق اسنادی و نسخ خطی ● روش استفاده از منابع و مأخذ ● شناخت مراجع معتبر در نسخه‌های خطی (فهارس، کتاب‌شناسی‌ها، فرهنگها، زندگینامه‌ها، دایرةالمعارفها) ● آشنایی با منابع جغرافیایی و تاریخی ● آشنایی با منابع مرجع فوری ● شناخت مهم‌ترین منابع فهرستهای مشترک کتابخانه‌ها (به زبانهای مختلف) ● آشنایی با نگارش رساله پژوهشی و پایان‌نامه

ج- منابع

- ۱- فهرست مشترک نسخه‌های خطی فارسی پاکستان، احمد منزوی (۹ جلد)، ۱۳۵۷
- ۲- فهرستواره نسخه‌های خطی فارسی (۸ جلد)، احمد منزوی، دایرةالمعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۸۵
- ۳- مرجع‌شناسی، نورالله مرادی، فرهنگ معاصر، ۱۳۷۴
- ۴- تاریخ تذکره‌های فارسی، احمد گلچین معانی، تهران، ۱۳۶۳
- ۵- تاریخ نظم و نثر در ادب و متون فارسی (۲ جلد) سعید نفیسی
- ۶- روش تحقیق و مأخذشناسی، احمد رنجبر، تهران، اساطیر، ۱۳۷۲

۲- تاریخ خط و کتابت و آشنایی با خطوط هفتگانه، با تأکید بر خطوط نستعلیق، شکسته و نسخ

تعداد واحد: ۲/۵ واحد نظری و عملی

نوع درس: عمومی

الف- هدف

آشنایی با خطوط مختلف که در تمدن و فرهنگ ایرانی و اسلامی معمول بوده است آشنایی با ادوار پدید آمدن این خطوط که از طریق آنها می‌توان به قدمت نسخه‌ها، سال تحریر و یا تصنیف و تألیف نسخه‌های بدون نام مؤلف و مصنف و حتی خوشنویس پی‌برد و مجعول بودن یا محرف بودن نسخه و اطلاعات مربوط به آنها را دریافت و نیز با کاتبان و شیوه‌های کار آنها آشنا شد.

ب- محتوا

● آشنایی با تاریخچه خط و انواع آن در نگارش نسخ خطی ● تاریخچه کتابت در ایران ● آشنایی با آداب کتابت در میان کاتبان ● آشنایی با انواع خطوط اسلامی (کوفی، نسخ و انواع آن) ● خطوط ایرانی (نستعلیق و شکسته) ● آشنایی با خوشنویسان اسلامی (یاقوت، ابن‌مقله و...) ● خوشنویسان ایرانی (میرعلی هروی، شاه‌محمود نیشابوری، صفی‌الدین ارموی، میرعماد، گلستانه، میرزا غلامرضا، کلهر، عمادالکتاب و...) ● ابزار کار کاتبان و نسخه‌نویسان ● آشنایی با رسالات مهم خوشنویسی و کتابت در ایران

ج- منابع

- ۱- گلستان هنر، به تصحیح احمد سهیلی خوانساری، تهران، بی تا
- ۲- تاریخ خط: آلبرتین گاور، ترجمه عباس مخبر و کوروش صفوی، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶
- ۳- اطلس خط، حبیب‌الله فضایی، اصفهان ۱۳۶۲
- ۴- احوال و آثار خوشنویسان: محمدمهدی بیانی، تهران، ۱۳۶۳
- ۵- رسایل خوشنویسی و هنرهای وابسته، حمیدرضا قلیچ‌خانی، تهران، ۱۳۸۵

۳- آشنائی با نسخه‌شناسی تاریخی، مراحل و شیوه‌ها در روش‌های تصحیح نسخه‌های خطی

اسلامی (ایران و عربی و غربی)

تعداد واحد: ۲ واحد نظری

نوع درس: عمومی

الف- هدف

آشنایی با روش‌های نسخه‌نویسی و نیز روش‌های گوناگون تصحیح نسخ خطی، آشنایی با شیوه‌های تصحیح نسخه‌های خطی در ایران و جهان، آشنایی با طرز کار مصححان بزرگ.

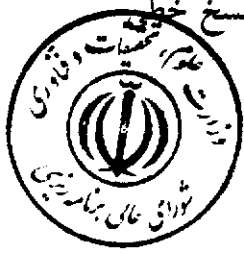
ب- محتوا

● شناخت نسخه‌نویسی و ادوار آن ● آداب نسخه‌نویسی ● اسلوب نگارش در میان کاتبان ● شناخت رسم‌الخط فارسی در سده‌های مختلف ● روشهای تصحیح نسخ خطی شامل: تصحیح بر مبنای نسخه اساسی، تصحیح التقاطی، شیوه بینابین و تصحیح قیاسی ● آشنایی با شیوه تصحیح متون در میان گذشتگان ● روش علامه قزوینی در تصحیح متون ● روش استاد جلال‌الدین همایی ● نظرات استاد زرین‌کوب در باب تصحیح غیر علمی ● آشنائی با شیوه مصححان اروپائی و غربی ● ضرورت تصحیح در زمان حاضر ● نقش نسخه بدلها در تصحیح

ج- منابع

- ۱- نقد و تصحیح متون، نجیب مایل هروی، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس، ۱۳۶۹
- ۲- تاریخ نسخه‌پردازی و تصحیح انتقادی نسخه‌های خطی، نجیب مایل هروی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ۱۳۸۰
- ۳- مجموعه رسایل تصحیح متون، محمود نظری، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ۱۳۸۶
- ۴- نقد و تصحیح متون و روشهای آن، جمال‌الدین شیرازیان
- ۵- یادداشتها و اندیشه‌ها، عبدالحسین زرین‌کوب، تهران ۱۳۵۶
- ۶- یادداشتها، محمد قزوینی به کوشش ایرج افشار، ۱۳۶۳

۴- خط‌شناسی، خوشنویسی، مرقع‌سازی و آشنایی با انواع مرکب در نگارش نسخ خطی

تعداد واحد: ۲ واحد نظری و عملی

نوع درس: عمومی

الف- هدف

شناختن خطوط، شناختن مشخصات ابزار و وسایل خوشنویسی، کاغذ، مرکب، رنگ، قلم برای شناختن کامل نسخه‌های خطی، آشنایی با انواع نسخه‌نویسی‌ها.

ب- محتوا

● تاریخ خط و بررسی سیر تحول آن در نسخه‌نویسی ● شناخت انواع خطوط و خوشنویسان ایرانی و اسلامی (کوفی و صور آن، تعلیق، نسخ، نستعلیق و شکسته و...) ● آشنایی با وسایل خوشنویسی در دوره‌های مختلف ● آشنایی با مرقع‌نویسی و مرقع‌سازی و تزئینات آن ● کاربرد مرقع ● مرقع و جلدسازی ● ساختار مرقع ● شناخت انواع مرکب و چگونگی ساخت آن ● آشنایی با وسایل فنی مرکب‌سازی ● سهم مرکب در نسخه‌شناسی ● مرکب و تأثیر آن در کتابت و جلای انواع خطوط ● رنگه‌نویسی ● آشنایی با شنگرف، سفیداب، زنگار، لاجورد و کاربرد آن در کتابت نسخ خطی در دوره‌های مختلف.

ج- منابع:

- ۱- اطلس تاریخی خط، حبیب‌الله فضائلی، اصفهان، ۱۳۶۲
- ۲- پیدایش خط و خطاطان، عبدالمحمد ایرانی
- ۳- کتاب‌آرایی در تمدن اسلامی (بخش رسایل خوشنویسی)، آستان قدس مشهد، نجیب مایل هروی، ۱۳۷۲
- ۴- رسایل خوشنویسی فارسی، احمدرضا قلیچ‌خانی
- ۵- نظری اجمالی بر سیر تحول خطوط اسلامی و خواندن کتیبه‌ها، محمدبهرام‌زاده
- ۶- مرقع خطوط، میرعماد، انجمن خوشنویسان، تهران
- ۷- احوال و آثار خوشنویسان، مهدی بیانی
- ۸- رسایل فنی مرکب‌سازی (نسخ خطی)، عصر قاجار
- ۹- کتاب‌الاسرار فی‌الکیمیا: محمدبن زکریای رازی، ترجمه و تحقیق، حسینعلی شیبانی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۲

ج

سرفصل دروس اصلی

اهداف و منابع دروس

۱- آشنایی با روش فهرست نگاری و طبقه‌بندی نسخه‌های خطی در ایران و غرب و شناخت

پایگاهها و بانک‌های اطلاعاتی نسخ خطی و چاپ سنگی ایران و جهان

تعداد واحد: ۲ واحد نظری و عملی

نوع درس: اصلی

الف- هدف

یادگیری فهرست‌نگاری و طبقه‌بندی نسخه‌ها، روش‌ها و شیوه‌های گوناگون آنها در ایران و جهان و نیز آشنایی با پایگاه‌های اطلاعاتی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی پس از رواج رایانه، که از مبانی اطلاعاتی در این رشته است. آشنایی با روش فهرست‌نگاری، فهرست نگاران بزرگ

ب- محتوا

● آشنایی با تهیه انواع فهرست‌ها (نامگو، توصیفی، تحلیلی و...) ● روش فهرست نگاران در توصیف و معرفی نسخ خطی ● (روش استاد حائری، استاد احمد منزوی، استاد محمدتقی دانش‌پژوه، ابن‌یوسف شیرازی، استاد سید عبدالله انوار، استاد ایرج افشار) ● آشنایی با فهرست‌های جدید، ● شناخت اجزا و عناصر کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی در فهرست‌نگاری نسخ خطی (مؤلف، کاتب، تاریخ و محل کتابت، موضوع، جلد، کاغذ، خط و...) ● آشنایی با فهرست‌نگاری غربی و تفاوت آن با فهرست‌نگاری ایرانی

ج- منابع:

- ۱- فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی (۲۰ مجلد)، با مقدمه استاد عبدالحسین حائری.
- ۲- فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (۱۸ مجلد)، با مقدمه‌های استاد محمدتقی دانش‌پژوه
- ۳- فهرست نسخه‌های خطی و عکسی دایرةالمعارف بزرگ اسلامی (۳ مجلد)، با مقدمه‌های استاد احمد منزوی
- ۴- فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران (۱۰ مجله)، با مقدمه‌های استاد سیدعبدالله انوار
- ۵- فهرست کتابخانه ملی پاریس (نسخه‌های فارسی)، فرانسینس ریشار، پاریس، ۱۹۹۹
- ۶- فهرست کتابخانه ملی پاریس (نسخه‌های عربی)، ریو
- ۷- فهرست کتابهای چاپ سنگی ایران، فاطمه سلطانی‌فر، فریده هادیان، با کتابخانه ملی
- ۸- فهرست کتابهای چاپ سنگی (قطع رحلی) دانشکده ادبیات تهران: اکرم مسعودی ۱۳۸۰
- ۹- چاپ سنگی، اسمعیل امیرچی، کتابخانه ملی، ۱۳۸۲
- ۱۰- بانک اطلاعاتی نسخ خطی، ناصر گلباز، خانه کتاب، ۱۳۸۶

۲- آشنائی با ساختار انواع نسخه‌های خطی و انواع اسناد و محتوای آنها

تعداد واحد: ۲ واحد نظری و عملی

نوع درس: اصلی

الف- هدف

آشنایی دقیق با ساختار انواع نسخه‌های خطی و همچنین اسناد از لحاظ اندازه و قطع و کاربرد آنها و نیز تزئینات. شناختن نسخه‌ها و عنوان‌گذاری برای آنها و در نهایت فهرست‌نویسی دقیق نسخه‌های خطی و اعلام صفات اصلی و فرعی کتابهای خطی به ویژه کتابهای نفیس.

ب- محتوا

● آشنایی با ساختار تاریخی نسخه‌های خطی به حیث ظاهر (طومار، مرقع، بیاض) و کاربرد آن در دوره‌های مختلف ● شناخت انواع قطع‌های کتاب (رحلی، رقی، خشتی، حمایلی، سلطانی) و رابطه آن با موضوع نسخه ● شناخت ساختار اسناد (طومار، فرامین، دفترچه‌های جمع و خرج، نکاح نامه‌ها) رابطه موضوع اسناد با اندازه و قطع آن ● دوره‌شناسی تاریخی اسناد تا به امروز ● آرایه‌ها و تزئینات در انواع اسناد

ج- منابع:

- ۱- کتاب‌شناسی کتابهای خطی، مهدی بیانی، ۱۳۵۳
- ۲- مقالات نسخه‌شناسی در زمینه قطع و اندازه نسخه‌ها و اسناد، مجله نامه بهارستان
- ۳- مطالعه انواع اسناد (نمونه‌های اصل) مانند نکاح‌نامه‌ها، طومارها، فرامین و...
- ۴- جلوه‌های هنری اسناد، حسن شهرستانی، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
- ۵- هنر کتاب‌سازی در ایران، رکن‌الدین همایونفرخ، راهنمای کتاب، ۱۳۵۰

۳- کتاب آرائی و تزئینات در نسخ خطی، و قطع‌های کتاب و کاربرد آنها: (۲ واحد)

تعداد واحد: ۲ واحد نظری و عملی

نوع درس: اصلی

الف_ هدف

شناختن تزئینات نسخ خطی و سیر تحول این تزئینات و شناسایی نسخه‌های نفیس هنری و تزئینات آنها به منظور ارزیابی نسخه‌ها و نیز تدوین تاریخ فعالیت‌های هنرهای مربوط به کتاب‌آرائی

ب_ محتوا

• آشنائی با انواع تزئینات در نسخ خطی و سیر تحول آن • متن و حاشیه • تشعیر • طلائندازی بین سطور • سرلوحه سازی • کتیبه‌ها • جدول‌کشی‌ها • کمند • اسلیمی • ترنج • سر ترنج • تحریر • ترصیع • زرافشان • زر • شنگرف • گلبوته‌سازی • حل کاری • شمسه‌سازی • شناخت مذهبان معروف در دوره‌های تاریخی مختلف • رابطه مذهب و کاتب و مراحل تزئین نسخه • نسخه‌های ساده و بدون آرایه • نسخه‌های نفیس هنری • رابطه موضوع نسخه با تزئینات • شناخت معروفترین نسخه‌های تزئینی • نسخ علمی و تذهیب • نسخ ادبی و آرایه‌ها • کاربرد تزئینات در قرآن و ادعیه.

ج_ منابع:

- ۱- کتاب آرایبی در تمدن اسلامی، نجیب مایل هروی، مشهد، ۱۳۷۲
- ۲- مقالات تخصصی: (شمسه، تذهیب، سرترنج، ترنج، زروشتگرف و...)، نجیب مایل هروی، دایرةالمعارف کتابداری مجله ۱ و ۲: کتابخانه ملی
- ۳- مقالات تخصصی نسخه‌شناسی، مجله نامه بهارستان
- ۴- مقالات تخصصی نسخه‌شناسی منتشر در دایرةالمعارف بزرگ اسلامی، محمدحسن سمسار
- ۵- مطالعه عملی اسناد و نسخه‌های خطی از حیث شناخت نسخ مصور و مذهب موجود در

کتابخانه‌ها

۶- گنجینه هنر، خط و تذهیب، محمود طاووسی

۷- عصر نگارگری سبک مغول هند: راجرز

۴- آشنائی با انواع شیوه‌های مرمت در نسخ خطی و اسناد و انواع صدمات و آسیب‌ها
(۲ واحد) + کار در کارگاه

تعداد واحد: ۲/۵ واحد نظری و عملی

نوع درس: اصلی

الف_ هدف

شناسایی آسیب‌های نسخه‌های خطی و روش‌های مرمت آنها و مسائل مرتبط با مرمت در مواد و عناصر مختلف کتاب از قبیل کاغذ و جلد و شیوه نو و کهنه مرمت

ب_ محتوا

• آشنائی با انواع آسیب‌ها به نسخه (پارگی، آبدیدگی، سوختگی) • آسیب‌های انسانی • آسیب‌های شیمیائی • قارچ‌ها • آلودگی • حشرات • موریانه • مرمت و انواع آن (مرمت خشک، مرمت خیس)، • آشنائی با اصول و مراحل مرمت در نسخه‌های مختلف • مرمت کاغذ • مرمت جلد • وصالی و شیوه‌های کهن آن • آشنائی با کارگاه‌های مرمت و مرمت‌کاران • فناوری و شیوه‌های نوین مرمت، آمادگی نسبی برای مرمت.

ج- منابع:

۱- راهنمای حفاظت، نگهداری و مرمت کاغذ، آن‌لیه ناردی / فیلیپ وان‌دم، ترجمه ابوالحسن

سروقدم

۲- ترمیم و نگهداری اسناد و مواد کاغذی، گوپتا

۳- چند مقاله تخصصی در باب مرمت کاغذ، نشریه نامه بهارستان

۴- حفظ و نگهداری اسناد و کتب، کارسن: کتابخانه ملی و مرکز اسناد، ۱۳۶۹

۵- شیوه‌های آسیب‌شناسی، آفت‌زدایی و مرمت آثار کاغذی در کتابخانه آیه‌الله مرعشی نجفی،

محمدرضا ارجمند، کتابخانه آیه‌الله مرعشی نجفی، ۱۳۵۷

۶- فرایندهای غیر شیمیایی برای آفت‌زدایی مجموعه‌های کتابخانه: یوهانا دلهاپرز، ترجمه مهرداد

نیکنام، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۷۷

۷- نگهداری اسناد: آن‌پدرسون، ترجمه رضا مهاجر، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۱

۸- جزوات درسی مرکز آموزش عالی میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی کشور، دانشگاه هنر اصفهان

۹- شناخت و ساخت کاغذهای دست‌ساز، ترجمه و نگارش احمد مقبل اصفهانی

- Preservation and conservation for Libraries and Archires, Balloffet / Hille

۱۰- مقالات برگرفته از مجله‌های:

- Journal of the American Institute for conservation

- Journal of international institute for conservation of Historic and Artitic works: IIC (studies in conservation)

- Journal of conservation & museum studies

- international center for the study of the preservation and restoration of cultural property: ICCROM

- Getty Conservation InSTITUTE newsletter

۵- آشنایی با شیوه‌های صحافی و جلدسازی در اسناد و نسخ خطی و کتب چاپ سنگی

تعداد واحد: ۲/۵ واحد نظری و عملی

نوع درس: اصلی

الف_ هدف

شناسایی با روش‌های صحافی و جلدسازی، تجلید اسناد و روش‌های تزئین جلد کتابهای خطی و چاپ سنگی، صحافی دستی، صحافی ماشینی، انواع تزئینات در جلدها، مشخصات جلدهای نفیس

ب_ محتوا

• شناخت انواع جلدهای ایرانی (جلد مقوائی، چرمی، تیماج، سوخت، ضربی، روغنی، معرق، پارچه‌ای، ترمه، سوزنی) • جلدهای عربی • جلدهای ترکی • تزئینات جلد (ترنج، سرترنج، لچکی، جدول، کمند، قاب) • شناخت انواع آستر و درون جلدها (کاغذ، پارچه، چرم، تیماج و...) • آشنایی با صحافان و شیوه صحافی آنان • شناخت مهر و کلید صحافان در ادوار مختلف • جلدهای نفیس • رابطه و کاربرد جلد با موضوع کتاب • رابطه با قطع کتاب • تجلید اسناد و ویژگی‌های آن • تزئینات جلد در کتابهای چاپ سنگی

ج_ منابع:

- ۱- صحافی سنتی: ایرج افشار، دانشگاه تهران
- ۲- صحافی و جلدهای اسلامی، دانکن هالدین، ترجمه هوش‌آذر آذرنوش، تهران، ۱۳۶۶
- ۳- ساخت کاغذ در دوره اسلامی، گورگین عواد، مجله یادگار شماره ۱۰-۹، سال ۱۳۲۷
- ۴- لغات و اصطلاحات فن کتاب‌سازی: رضا مایل هروی، تهران، ۱۳۵۳
- ۵- کتاب‌شناسی کتابهای خطی: محمدمهدی بیانی، تهران، ۱۳۵۳
- ۶- کتاب‌سازی بر جلدهای نسخه‌های خطی، نامه بهارستان (ش ۱ و ۲)
- ۷- هنر نمایش جلد، گارونر، راهنمای کتاب، شماره ۱۰، ۱۳۶۰

۶- کاغذشناسی و انواع آن در اسناد و نسخ خطی

تعداد واحد: ۲ واحد نظری و عملی

نوع درس: اصلی

الف- هدف

آشنایی با کاغذهای گوناگون در نسخه‌های خطی و اسناد و شیوه‌های گوناگون عمل‌آوری کاغذ و رنگ کردن کاغذ و شیوه‌های نگهداری کاغذها، چگونگی معرفی و توصیف کاغذ در فهرست‌ها

ب- محتوا

• پیدایش کاغذ در قلمرو تمدن اسلامی • کاغذشناسی • نسخه‌نویسان، شناخت انواع کاغذ (سمرقندی، اصفهانی، خانبالغ، ختایی، ثبتي، دولت‌آبادی، کشمیری، فرنگی، هندی، ابری و...) • آهار مهره کردن کاغذ • رنگ کردن کاغذ • انواع کاغذ و رابطه آن با موضوع نسخه • توصیف کاغذ در فهرس نسخ خطی، آشنائی با کارگاه‌های تولید کاغذ در ایران و جهان • شیوه‌های حفظ و نگهداری کاغذ • آشنائی با رسائل کاغذشناسی

ج- منابع:

- ۱- ساخت کاغذ در دوره اسلامی، گورگین عواد، مجله یادگار، شماره ۱۰-۹ سال ۱۳۲۷
- ۲- هنر کاغذبری در ایران (قطاعی)، یحیی ذکاء، تهران
- ۳- مقالات تخصصی در باب کاغذشناسی، استاد سید عبدالله انوار، نشریه‌نامه بهارستان
- ۴- کتاب‌آرایی در تمدن اسلامی (بخش رسالات کاغذشناسی)، نجیب مایل هروی، مشهد، ۱۳۷۲
- ۵- مطالعه فهرست‌های نسخه‌های خطی اسلامی و توصیفات نسخه‌شناسان از انواع کاغذها (فهرست‌های داخلی و خارجی)
- ۶- ابری و ابری‌سازی، ایوپورتر، ترجمه جمیله دبیری، نامه بهارستان، ش ۱، ۱۳۸۰
- ۷- ابری‌سازان ایرانی: گفتگو با خسرو افشار، فریبا افکاری، کتاب هفته، ۱۳۸۰

۷- آشنائی با نگارگری و مصورسازی در نسخ خطی مصور و شناخت انواع مکاتب هنری و

تذهیب

تعداد واحد: ۲ واحد نظری و عملی

نوع درس: اصلی

الف- هدف

شناخت انواع روش‌های مصور ساختن نسخ خطی و مکاتب آنها و آشنائی با نگارگران معروف و شیوه کار آنها، نگارگری کتاب، تک برگها و جلدها و نسخه‌پردازی به اسلوب فرنگی سازی. آشنایی با شیوه کار گروهی در مصورسازی کتابهای مهم خطی ایرانی

ب- محتوا

• شناخت تصویرسازی و مجلس آرائی در نسخ خطی • آشنائی با مکاتب هنری (هرات، بغداد، شیراز، اصفهان و...) • هماهنگی و همکاری کاتب و نقاش در نسخ مصور • آشنائی با نگارگران مشهور (رضا عباسی، بهزاد، سلطان محمد و...) • نگاره‌های تک برگی • اسلوب فرنگی سازی و تأثیر نقاش فرنگی در نسخه‌پردازی • نگارگری بر جلدها • نام و مشخصات رنگ‌ها در تذهیب و تصاویر • دواوین شعری و نگارگری (خمسه نظامی، شاهنامه فردوسی و...) • نگارگری در مرقع • نگارگری و خوشنویسی

ج- منابع:

- ۱- راهنمای نقاشی و کتاب‌آرایی در ایران، اردشیر مجرد تاکستانی
- ۲- احوال و آثار نقاشان قدیم ایران، محمدعلی کریم‌زاده تبریزی، تهران، مستوفی، ۱۳۷۶
- ۳- مکتب نگارگری تبریز و قزوین و مشهد، دکتر یعقوب آژند، فرهنگستان هنر، ۱۳۸۴
- ۴- سیر تحول نقاشی ایرانی (سده ۱۶ میلادی)، مقدمه اشرفی، مترجم زهره فیضی، فرهنگستان هنر، ۱۳۸۴
- ۵- شیوه‌های رنگ‌سازی در قلمرو هنر و نقاشی، جلیل جوکار، فرهنگستان هنر، ۱۳۸۵
- ۶- مکتب‌نگارگری اصفهان، دکتر یعقوب آژند، فرهنگستان هنر، ۱۳۸۵
- ۷- نگارگری در نسخه‌های خطی، دکتر زهرا رهنورد، انتشارات سمت، ۱۳۸۶
- ۸- مینیاتورهای مکتب ایران و هند، استوارت کری ولش با ترجمه زهرا احمدی و محمدرضا نصیری، تهران یساوولی، ۱۳۷۳
- ۹- هنر نگارگری ایران: رایینسن، یعقوب آژند، تهران، مولی، ۱۳۸۰

۸- مهرشناسی و مهرخوانی و شناخت سیاق در اسناد و نسخ خطی

تعداد واحد: ۲ واحد نظری و عملی

نوع درس: اصلی

الف_ هدف

شناسایی مهرها و اهمیت آنها در نسخه‌های خطی از لحاظ تعلق کتاب به شخص یا اشخاص معین و سهم و اثر آنها در نسخه‌شناسی، شناخت خط سیاق و انواع و اهمیت آنها در نسخه‌شناسی.

ب_ محتوا

● شناسایی انواع مهرها در کتب خطی و اسناد ● شناخت سجع مهرها و قرائت آنها ● اهمیت مهرها در نسخ خطی و اسناد و سهم آن در نسخه‌شناسی ● آشنایی با تحول ساخت و تهیه مهرها در ایران ● شناخت علم سیاق ● استفاده از علم سیاق در نسخ خطی و اسناد ● انواع خطوط سیاقی ● اهمیت و کاربرد سیاق در اسناد

ج- منابع:

۱- فروغستان (رساله در شناخت سیاق)، تصحیح ایرج افشار، نشر میراث مکتوب، ۱۳۸۲

۲- مهرهای سفینه تبریز: عمادالدین شیخ الحکمایی، نامه بهارستان، ۱۳۸۴

د

سرفصل دروس اختیاری

اهداف و منابع دروس

(۴ واحد از میان واحدهای پیشنهادی)

۱- شناخت انواع نسخه‌های خطی و روشهای تشخیص نسخه‌های اصلی و جعلی و

کارکردهای آن

تعداد واحد: ۲ واحد نظری و کارگاهی

نوع درس: اختیاری

الف- هدف

شناسایی انواع نسخه‌های خطی از لحاظ ارتباط آنها با مؤلف یا نویسنده نسخه و نسخه‌های عمده‌ای که در تدریس حوزه‌ها به کار رفته است و نیز آشنایی با علائمی که نسخه‌های خطی اصلی را از نسخه‌های مجعول جدا می‌سازد.

ب- محتوا

● شناخت انواع نسخه‌های خطی (مسوده مؤلف، نسخه اصل، نسخه سماع شده، نسخه مقابله شده، نسخه هنری، نسخه املائی، نسخه‌های کامل و مجمل، نسخه مشکول، نسخه مزور، نسخه منحصر به فرد، نسخه‌های رونویسی شده ● علامات و روشهای تشخیص نسخه‌های اصلی و جعلی ● قراین نسخه‌شناسی در شناخت نسخ خطی ● شناخت دستکاری کاتبان در برخی نسخه‌ها ● شناخت روشهای جااعلان در تحریف نسخ خطی

ج- منابع:

۱- کتابهای ساختگی اسلامی، ریچارد فرای، ترجمه محمدعلی احمدی ابهری، نامه بهارستان (۳)،

۱۳۸۱

۲- کتاب شناسی کتابهای خطی: مهدی بیانی، تهران، ۱۳۵۳

۳- مقدمه فهرست نگاران نسخه‌های خطی در آغاز مجلدات (استاد حائری، منزوی، انوار،

دانش پژوه) ...

۴- مقالات تخصصی در شناخت کاتبان و تحریف‌ها، نشریه نامه بهارستان

۲- کاغذسازی (درس عملی)

تعداد واحد: نظری و کارگاهی

نوع درس: اختیاری

الف_ هدف

آشنایی با روش‌های کاغذسازی و انواع کارهایی که بر روی کاغذ انجام می‌یابد مرمت کاغذ و تولید عملی نمونه‌هایی از کاغذها

ب_ محتوا

- آشنایی با روش‌های کهن و نوین کاغذسازی در ایران، قطاعی، ابری‌سازی (ساخت کاغذ ابر و باد)
- آشنایی با شیوه‌های ترکی، اروپایی و ایرانی کاغذ ابری ● مهره‌زدن کاغذ ● آهار زدن کاغذ ● شناخت انواع کاغذها ● حفظ و نگهداری و مرمت کاغذ ● آسیب‌شناسی انواع کاغذ ● شناخت کاغذهای ایرانی ● تولید و ساخت برخی نمونه‌های کاغذ

ج_ منابع:

- ۱- ابری و ابری‌سازان: ایوپورتر، ترجمهٔ جمیلهٔ دبیری، نامهٔ بهارستان، ش ۱، ۱۳۸۰
- ۲- ابری‌سازان ایرانی، گفتگو با خسرو افشار، فریبا افکاری، کتاب هفته، ۱۳۸۰
- ۳- رسایل کاغذسازی فنی موجود در کتاب کتاب‌آرایی در تمدن اسلامی، نجیب مایل‌هروی، مشهد، ۱۳۷۲

۴- مقالات مربوط به کاغذشناسی در نامهٔ بهارستان

۵- استفاده از فهرس نسخه‌های خطی برای شناسایی انواع کاغذها (سپاهانی و ...)

۶- مطالعهٔ نسخه‌های خطی وصالی شده یا مرمت‌شده برای شناخت مرمت‌های کهن

۳- صفحه‌آرایی و حاشیه‌نویسی در نسخ خطی و نیز کتابهای چاپ سنگی ایران

تعداد واحد: ۲ واحد نظری و عملی

نوع درس: اختیاری

الف- هدف

آشنایی با شیوه‌های گوناگون صفحه‌آرایی در گذشته، شیوه‌های صفحه‌آرایی در نسخه‌های ساده و یا دیوانی و هنری، انواع حاشیه‌نویسی و حاشیه مختلف در یک کتاب

ب- محتوا

● جدول‌کشی و کمندکشی در نسخ خطی ● شیوه‌آرایی و مسطرکشی و جدول‌بندی
● صفحه‌آرایی نسخه‌های دیوانی و هنری ● صفحه‌آرایی اشکال و تصاویر در نسخ علمی
● مجلس‌آرایی و صفحه‌آرایی در نسخ مصور (شاهنامه، خمسه و...) ● چگونگی کتابت ابواب و فصول
● آشنایی با انواع حاشیه‌نویسی در نسخ خطی و چاپ سنگی ● استفاده از اشکال و تصاویر برای نگارش حاشیه‌ها ● حاشیه بر متن، حاشیه بر حاشیه ● اختصارات ● امضاها و علائم و نشانه‌ها در حواشی ● چند حاشیه‌ای بودن کتابها و چگونگی فهرست نگاری آنها

ج- منابع:

- ۱- تاریخ نسخه‌پردازی و تصحیح انتقادی نسخه‌های خطی، نجیب مایل هروی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۰
- ۲- مقالات تخصصی در نشریه نامه بهارستان
- ۳- هنر دربارهای ایران: ابوالعلاء سود آور، ترجمه ناهید محمد شیرانی، تهران، ۱۳۸۰
- ۴- بررسی نسخه‌های خطی و کتب چاپ سنگی از جهت تشخیص و تطبیق انواع صفحه‌آرایی و حاشیه‌نویسی
- ۵- تصویرسازی در کتاب‌های چاپ سنگی ایران، مارزلف (متن انگلیسی)، ترجمه در دست انتشار

۴- اصطلاحات مرتبط با کتاب و کتاب‌شناسی و صحافی و... (۲ واحد)

تعداد واحد: ۲ واحد نظری

نوع درس: اختیاری

الف- هدف

آشنایی با اصطلاحات کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی و دیگر اصطلاحات مربوط به کتاب‌آرایی و تنظیم اسناد در گذشته و اکنون که بخشی از اصطلاح‌شناسی به طور کلی است

ب- محتوا

آشنایی با لغات و اصطلاحات دوره‌های مختلف تاریخی بکار رفته در متن‌شناسی (کتاب)، کتاب‌شناسی (عناصر معرفی کتاب) • نسخه‌شناسی (عناصر معرفی اجزای کتاب) و صحافی (تجلید و آستر و بدرقه، شیراز، عطف و...) • آشنایی با مصطلحات امروزی کتاب‌شناسی و صحافی و نسخه‌شناسی (ترقیمه، ظهریه، تحریف، تصحیف، براعت استهلال، خطبه، مهدی الیه، بیت، هامش، رکابه، تشبیک، دو پوسته کردن و...)

ج- منابع:

۱- کتاب‌آرایی در تمدن اسلامی (تعریف اصطلاحات)، نجیب مایل هروی، مشهد

۲- صحافی سنتی (مجموعه مقالات)، ایرج افشار، تهران، ۱۳۵۷

۳- فرهنگ مصطلحات نسخه‌شناسی، مهدی باقی، نشر نی، ۱۳۸۵

۴- مطالعه و بررسی خطبه‌ها، انجامه‌ها و آغاز و انجام نسخه‌های خطی به عنوان منبع اصلی

۵- کاتبان و شناسایی نسخه‌های هر دوره بر اساس مشخصات کاتبان و کتابت

تعداد واحد: ۲ واحد نظری و عملی

نوع درس: اختیاری

الف- هدف

آشنایی با آئین کتابت و کاتبان که سهم مهمی در توسعه تمدن ایرانی و اسلامی داشته‌اند شناسایی شیوه‌های گوناگون کتابت، رسم‌الخطها و آداب ترسل و نگارش. آشنایی با کاتبان بزرگ و مشهور

ب- محتوا

• آئین کتابت در تمدن اسلامی و ایران • آداب نگارش دیوانی • آداب نگارش و نسخه‌نویسی دانشمندان • آداب نگارش خوشنویسان • آشنایی با رساله‌های آداب ترسل دوره‌های مختلف • سبک‌شناسی کتابت دوره‌های تاریخی • رقم و نام کاتبان، آشنایی با ماده تاریخها و ترقیمه‌ها • چگونگی رسم‌الخط و اسلوب نگارش حروف فارسی • سیر تحول ضبط اسامی و اعلام در نسخ • تبدیلات و دگرگونی‌های زبانی و آوایی در نسخه‌های خطی

ج- منابع:

- ۱- تاریخ نسخه‌پردازی و تصحیح انتقادی نسخه‌های خطی، نجیب مایل هروی، فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۰
- ۲- تحول رسم‌الخط فارسی از قرن ۶ تا ۱۳ ق، جلال متینی، مجله دانشکده ادبیات مشهد، شماره ۳، سال ۴
- ۳- رسم‌الخط فارسی در قرن ۵ قمری، جلال متینی، مجله دانشکده ادبیات مشهد، شماره ۳، سال ۲
- ۴- فرهنگنامه تطبیقی نامهای قدیم و جدید مکانهای جغرافیایی (ایران و نواحی مجاور): علیرضا چکنگی، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس، ۱۳۷۸
- ۵- مقالات تخصصی در باب کتابت و کاتبان، نامه بهارستان

